

COVID'19 pandemisinin turizm endüstrisine etkileri: Pandemi sonrası tatil turizminde turist tercihleri üzerine bir araştırma

The effects of the COVID'19 pandemic on the tourism industry: A study on tourist preferences in post-pandemic holiday tourism

Mustafa Boz¹

Öz

Çalışmanın temel amacı, etkileri azalsa dahi halen devam eden ve farklı versiyonları ortaya çıkan COVID'19 pandemisinin, turizm endüstrisi üzerindeki etkilerini ve pandemi sonrası tatil turizmi taleplerinde oluşturabileceği tüketici tercihlerini ortaya koyabilmektir. Çalışmada, betimleyici araştırma yaklaşımı ile verilenin elde edilmesinde ve analizinde nicel veri toplama tekniklerinden anket yönteminden yararlanılmıştır. Çalışma temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, alan yazın incelemesi ile pandeminin turizm endüstrisine etkileri belirtilmiştir. Daha sonra, benzer çalışmalardan yararlanarak, insanların pandemi sırasında ve sonrasındaki seyahatlerinde meydana gelebilecek tercihleri ve davranışları ortaya konulmuştur. İkinci bölümde, hazırlanan anket formu aracılığı ile sosyal medya araçları kullanılarak, pandemi sonrası tatil amacıyla seyahat etmeyi planlayan kişilerin görüşlerini almaya yönelik bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Saha çalışması sonucu, seyahat tercihlerinde turist yoğunluğunun az olduğu, önlemlerin alındığı ve pandemiden daha az etkilenen yörelerin ön plana çıkacağı görülmüştür. Çalışmanın son bölümünde, alan araştırmasından elde edilen bulgular ile yapılmış benzer çalışmalardan yararlanarak, destinasyon planlayıcıları ve yöneticileri ile turizm işletmecilerine, tatil amacıyla seyahat edecek turist davranışlarında ortaya çıkabilecek değişimler konusunda öneriler sunulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, Türkiye'de ve dünyada yapılan benzer çalışmalarda elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: COVID'19 Pandemisi, Pandemi Sonrası Turizm, Turizmde Yeni Eğilimler

Jel Kodları: M30, Z32, Z33

Abstract

The study's main purpose is to reveal the effects of the COVID'19 pandemic on the tourism industry and consumer preferences that can emerge in the post-pandemic holiday tourism demands. The study used quantitative data collection techniques to obtain and analyse the data with the descriptive research approach. The study consists of three parts. In the first part, the literature review of the effects of the pandemic on the tourism industry is stated. Then, similar studies reveal people's preferences and behaviours that may occur during and after the pandemic. In the second part, a field study was conducted to get the opinions of people who plan to travel for a vacation after the pandemic by using social media tools through a questionnaire. As a result of the field study, it has been seen that the regions will come to the fore in travel preferences where the tourist density is low, precautions were taken, and less affected by the pandemic. In the last part of the study, through the findings obtained from the field research and similar studies, suggestions were presented to the destination planners, managers and tourism operators about the changes that may occur in the behaviour of tourists. The study's results show similarity with those obtained in similar studies conducted in Turkey and the world.

Keywords: COVID'19 Pandemic, Post-Pandemic Tourism, New Trends in Tourism

Jel Codes: M30, Z32, Z33

¹ Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Çanakkale, Türkiye, mboz@comu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-8899-274X

Başvuru/Submitted: 2/02/2023

Revizyon/Revised: 12/03/2023

Kabul/Accepted: 21/03/2023

Yayın/Online Published: 25/03/2023

Atf/Citation: Boz, M., COVID'19 pandemisinin turizm endüstrisine etkileri: Pandemi sonrası tatil turizminde turist tercihleri üzerine bir araştırma, tujom (2023) 8 (1):1-16, doi: <https://doi.org/10.30685/tujom.v8i1.174>

Extended Abstract

The effects of the COVID'19 pandemic on the tourism industry: A study on tourist preferences in post-pandemic holiday tourism

Literature

The COVID'19 pandemic has caused too many losses of life and health problems, as well as causing great damage to the world economy. Tourism is one of the sectors most affected by the COVID'19 pandemic. Governments have closed borders, imposed national and international travel bans, and implemented various isolation methods to protect citizens from the pandemic. According to the World Tourism Organization (UNWTO, December 2021) data, the number of international tourists decreased by 74 per cent in 2020 compared to the previous year. In many developing countries, whose economic development and employment opportunities largely depend on tourism, international tourist arrivals have decreased by 80-90 per cent. For most tourism destinations, this proportion worsened in early 2021, decreasing by 88 per cent compared to the pre-pandemic period (Vanzetti and Peters, 2021). The health risk and economic difficulties posed by the COVID'19 pandemic have also led to changes in travel and vacation habits. People have started to avoid being in crowded places, especially avoiding being together with people they don't know. For this reason, tourists have started to prefer individual tourism to mass tourism and places intertwined with nature where the density of tourists and people is low.

Research subject

The subject of the study is to determine the effects of the COVID'19 pandemic on the tourism industry and to reveal the new tourist preferences that may occur during and after the pandemic.

Research purpose and importance

Tourism is one of the leading industries in the world. The collapse in international tourism due to the COVID'19 pandemic has resulted in more than four trillion dollars in global revenue loss for 2020 and 2021 and 62 million jobs in the tourism industry. The collapse in international tourism due to the COVID'19 pandemic has resulted in more than four trillion dollars in global revenue loss for 2020 and 2021 and the loss of 62 million tourism workers' jobs. The study's main purpose is to reveal the consumer preferences that the ongoing COVID'19 pandemic can create in post-pandemic holiday tourism demands. It is tried to understand the frequency of going on vacation compared to pre-pandemic, the distance and features of the destination to go on a holiday after the pandemic, modes of transportation for travel, the type of vacation and activities planned to be taken. Using field research and similar studies conducted in the world and Turkey, some suggestions are presented to destination planners, managers, and tourism operators about the changes that may occur in the behaviour of tourists who will travel for holiday purposes.

Contribution of the article to the literature

Like many similar studies in Turkey and the world, this study can contribute to the tourism literature regarding theory and practice. In addition, the field research of the study has a unique value. It can set an example for the studies to be carried out on the subject and help researchers and practitioners in their studies.

Design and method

The study consists of three parts. In the first part, similar studies were examined with the literature review. Then, the impacts of COVID'19 on the tourism industry were examined. The risks perceived by tourists who will travel for holiday purposes and tourist behaviours that may occur in post-pandemic travels were revealed. In the second part, a field study was carried out to get the opinions of consumers who plan to travel for a vacation after the pandemic using social media tools through the prepared questionnaire. The findings were obtained by making an appropriate statistical analysis of the obtained data. In the last part of the study, the findings obtained from the field study were compared with similar studies examined in the literature and some suggestions were developed.

Research type

This study is based on the descriptive research method using quantitative data collection and analysis techniques.

Research problems

United Nations Secretary-General António Guterres states that tourism is one of the most important economic sectors in the world. One out of every ten people in the world is employed in the tourism sector, providing a livelihood for hundreds of millions (UNWTO, December 2021). The negative impacts of the COVID'19 pandemic on the tourism industry and the changes that may occur in tourist behaviour after COVID'19 constitute the problem of this study.

Data collection method

In this study, a field study was carried out to get the opinions of consumers who plan to travel for a vacation after the pandemic using social media tools through the prepared questionnaire. The findings were obtained by making an appropriate statistical analysis of the obtained data.

Quantitative/qualitative analysis

In this quantitative research, the convenience sampling method was used. Data were obtained through a survey collected by social media tools. Findings were obtained by performing necessary statistical analyzes such as frequency analysis, reliability analysis, factor analysis, t-test, and ANOVA.

Research model

Negative effects of COVID'19 on health --> Perceived high health risk --> Changes in tourist behaviour

Research hypotheses

The hypotheses of the study are as follows;

H1: There is a significant difference in terms of less tourist density and preference for places less affected by COVID'19 due to the gender variable.

H2: There is a significant difference in the preference for places where COVID'19 precautions are taken due to the gender variable.

H3: Due to the variable of age groups, there is a significant difference in tourist density and the preference for places less affected by COVID'19.

H4: Due to the age group variable, there is a significant difference in the dimension of preferring places where COVID'19 precautions are taken.

H5: Due to the education level variable, there is a significant difference in tourist density and preference for places less affected by COVID'19.

H6: Due to the education level variable, there is a significant difference in the dimension of preferring places where COVID'19 precautions are taken.

H7: Due to the income level variable, there is a significant difference in tourist density and preference for places less affected by COVID'19.

H8: Due to the income level variable, there is a significant difference in the dimension of preferring places where COVID'19 precautions are taken.

Findings and discussion

The health risk and economic difficulties posed by the COVID'19 pandemic have also led to changes in travel and vacation habits. People have started to avoid being in crowded places, especially avoiding being together with people they don't know. For this reason, tourists have started to prefer individual tourism to mass tourism and places intertwined with nature where the density of tourists and people is low instead of crowded destinations. Small boutique hotels, summer residences and camping areas have become popular for accommodation instead of large-capacity hotels and cruise ships. In addition, it is seen that tourists prioritize holiday regions close to where they live, which they can reach with their vehicles.

Findings as a result of the analysis

The study's fieldwork was conducted in the spring of 2021, and 294 questionnaires were evaluated. 56.1% of the participants stated that the negative effects of the COVID'19 pandemic would continue for 1-2 years, 25.1% of them estimated for 3-4 years, and 18.4% said that the pandemic would continue for four years or longer. Furthermore, 37.1% of the participants said they would go on vacation less after the pandemic, 24.5% said more frequently, and 38.4% said they would go on holiday with the same frequency after the pandemic. Participants stated that they completely agree with the following statements; If a hotel has a safe tourism certificate affects their preference positively (4,41), They prefer holiday destinations with low tourist density (4,20). They prefer a holiday region which has a reliable health provider that they can access (4,36). They prefer accommodation facilities with sufficient physical distance (4,30). Mean values between 4,20-5,00 mean completely agree.

Hypothesis test results

According to the results of the independent t-test performed, due to the gender variable (Table 6). After the COVID'19 epidemic, there is no difference due to the gender variable in the preference of places with less tourist density and less affected by Covid'19 (Factor 1) ($p>0.05$). Therefore, according to this result, the H1 hypothesis was rejected.

There is a significant difference due to the gender variable in the preference of places where COVID'19 precautions are taken ($p<0.05$). Compared to men, women attach more importance to vacationing in places where COVID'19 measures are taken. According to this result, the H2 hypothesis was accepted.

As a result of the ANOVA test, there was no significant difference in the dimensions of preferring places with less tourist density and less affected by COVID'19 (Factor 1) and places with COVID'19 precautions (Factor 2) due to age groups ($p>0.05$). Therefore, according to these results, hypotheses H3 and H4 were rejected.

As a result of the ANOVA test, there was no significant difference in the dimensions of preferring places with less tourist density and less affected by COVID'19 (Factor 1) and places with COVID'19 precautions (Factor 2) due to education level ($p>0.05$). Therefore, according to these results, hypotheses H5 and H6 were rejected.

As a result of the Welch & Brown-Forsythe tests, there was no significant difference in the dimensions of preferring places with less tourist density and less affected by COVID'19 (Factor 1) and. As a result of the ANOVA test, places with COVID'19 precautions (Factor 2) due to income level ($p>0.05$). According to these results, hypotheses H7 and H8 were rejected.

Discussing the findings with the literature

The results obtained in this study show similarity with the results obtained from studies conducted in Turkey and other countries.

Conclusion, recommendation and limitations

The expected changes in tourist behaviour after the pandemic can be summarized as follows. First, hygiene and cleanliness will come to the fore. Second, instead of destinations with high tourist and population density, quiet destinations and rural areas without crowds will be the reason for preference. Third, interest in second homes for accommodation, small facilities with sufficient social distance, and camping areas will increase. Fourth, touristic destinations that can be reached by private vehicle are

close to the place of residence and easy to reach, which will be preferred more. Fourth, facilities and destinations where health safety and pandemic measures are taken will be the reason for preference. Finally, domestic holidays will become widespread.

Results of the article

Despite the economic difficulties caused by the pandemic, people's desire to go on vacation continues. It is important not to risk health during the holiday. Tourist preferences have been changing due to the pandemic.

Suggestions based on results

Destinations and tourism enterprises should prioritise hygiene rules and take precautions. Destinations with low tourist density and low population, rural areas will be preferred in holiday tourism. Facilities and destinations where health safety and pandemic measures are taken will be the reason for preference. Domestic close-to-home holidays will become more widespread

Limitations of the article

Due to the curfew restrictions applied within the framework of the COVID'19 pandemic measures during the research fieldwork, the questionnaire was sent via social media tools. As a result, 302 returned questionnaires were examined, and 294 of them were evaluated. Since the field study could not be done face to face, quota sampling could not be applied regarding gender, age, education, and income.

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 30 Ocak 2020 tarihinde COVID'19 salgınına "Uluslararası Öne Sahip Halk Sağlığı Acil Durumu" ve 11 Mart 2020'de de dünya çapında pandemi olarak ilan etmiştir. İlk olarak Aralık 2019'da Çin'in Hubei eyaletinin başkenti Wuhan'da tespit edilen bu bulaşıcı hastalık birkaç hafta içinde hızla tüm dünyaya yayıldı (Santos, González, Haegeman ve Rainoldi, 2020). Dünyanın şimdiye kadar gördüğü en yaygın ve olumsuz etkisi en fazla salgınlardan birisi olan COVID'19 pandemisinde, Dünya Sağlık Örgütü'nün verilerine göre, küresel çapta, 16 Ocak 2023, itibariyle, DSÖ'ye bildirilen 6.704.827 ölüm dahil 662.445.150 doğrulanmış COVID'19 vakası tespit edilmiştir. 5 Ocak 2023 tarihi itibariyle yapılan aşı toplamı 13 milyar 107 milyon dozu aşmıştır (DSÖ, 16.01.2023). Aradan üç yıl geçmesine rağmen 2023 yılında da COVID'19 pandemisinin olumsuz etkileri azalarak da olsa devam etmekte, yeni varyantları ortaya çıkmaktadır. Ancak, özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin artık kapanmaları ve kısıtlamaları daha fazla sübvansedecek durumda olmamaları, aşuların koruyucu özelliği ve pandemiye karşı tedavi yöntemlerinin gelişmesi gibi etkenlerle kısıtlamalar giderek kalkmakta, pandemi öncesi döneme dönülmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın temel amacı, etkisi azalarak ta olsa devam eden COVID'19 pandemisinin, pandemi sonrası tatil turizmi taleplerinde yaratabileceği yeni tüketici tercihlerini ortaya koymaktır. Bu amaçla, pandemi öncesine göre tatile çıkma sıklığı, pandemi sonrası tatil yapılacak destinasyonun özellikleri, seyahat için kullanılacak ulaşım araçları, tatilin türü gibi tercihler belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın son bölümünde, dünyada ve Türkiye'de yapılan benzeri çalışmalardan ve gerçekleştirilen saha araştırmasından yararlanarak, tatil amacıyla seyahat edecek turistlerin davranışlarında meydana gelebilecek değişiklikler konusunda destinasyon planlamacıları ve yöneticileri ile turizm işletmecilerine bazı öneriler sunulmaktadır.

Literatür taraması

Bu bölümde, kendisini 2019 yılı sonlarında hissettirmeye başlayan, ancak ne olduğu, olumsuz etkileri ve yaygınlığı 2020 Mart ayında anlaşılan COVID'19 pandemisinin, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere tüm ülkeler için en önemli sektörlerin başında gelen turizm endüstrisine etkileri, turizm endüstrisinin geleceği, pandemi sonrası turist tercihlerinde ortaya çıkabilecek değişiklikler, literatür taraması yapılarak incelenmeye çalışılmıştır.

COVID'19 pandemisinin turizm endüstrisine etkileri

COVID'19 pandemisi, büyük can kayıplarına, sağlık problemlerine yol açması yanında dünya ekonomisine de büyük zararlar vermiştir. Turizm, COVID'19 pandemiden en çok etkilenen sektörlerin başında gelmektedir. Başta, ekonomisi turizme bağımlı olanlar olmak üzere, gelişmekte olan ülkeler üzerinde yıkıcı etkileri olan bir sağlık ve ekonomik krize yol açmıştır. Hükümetler, kendi vatandaşlarını pandemiden korumaya çalışırken, sınırları kapatmışlar, ulusal ve uluslararası seyahat yasakları getirmişler, çeşitli tecrit yöntemleri uygulamışlardır. Bütün bu kısıtlamalar, sağlığı korumanın ön plana çıkması özellikle, insanların bir yerden başka bir yere seyahat etmesi temeline dayanan turizm sektöründe büyük bir daralmaya, hatta birçok turizm işletmesi için yıkıma neden olmuştur. Tecrit döneminde, özellikle otel, restoran, eğlence, ulaşım gibi turizm endüstrisine yönelik işletmeler kapatılmış veya kapanmak zorunda kalmışlardır. Dünya Turizm Örgütü'nün verilerine göre, uluslararası turist sayısı 2020 yılının bütününde bir önceki yıla göre yüzde 74 azalmıştır. Ekonomik kalkınması ve istihdam olanakları büyük oranda turizm sektörüne bağlı bulunan, gelişmekte olan birçok ülkede uluslararası turist gelişleri yüzde 80-90 oranında düşüş kaydetmiştir. Turizm destinasyonlarının büyük çoğunluğu için, 2021 yılının başlarında bu oran daha da kötüleşerek pandemi öncesi döneme kıyasla yüzde 88 oranında azalmıştır (Vanzetti ve Peters, 2021).

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) ve Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) tarafından ortaklaşa yayınlanan rapora göre, koronavirüs pandemisi nedeniyle uluslararası turizmde yaşanan çöküş, 2020 ve 2021 yılları için küresel bazda dört trilyon dolardan fazla gelir kaybına ve 62 milyon turizm çalışanının işini kaybetmesine neden olmuştur. Raporda, Fransa, Almanya, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri gibi aşılama oranlarının yüksek olduğu ülkelerde turizm sektörünün daha hızlı toparlanmasının beklendiği belirtilmektedir. Ancak, tüm toparlanma çabalarına rağmen, uzmanlar, 2023 veya sonrasına kadar Covid'19 öncesi uluslararası turist varış seviyelerine bir dönüş beklenmemektedir (UNCTAD ve UNWTO, 30.06.2021; Mesiga, 2022).

UNWTO'nun yeni verilerine göre, 2022'de 900 milyondan fazla turist uluslararası seyahat etmiş bulunmaktadır. Bu, 2021'de kaydedilen rakamını iki katı olmasına rağmen, yine de pandemi öncesi hareketliliğin ancak yüzde 63'ü seviyesindedir. Her küresel bölge, uluslararası turist sayılarında dikkate değer artışlar kaydetmiş bulunmaktadır. Orta Doğu, pandemi öncesi sayıların yüzde 83'üne yükselirken, en güçlü nispi artışı yaşayan bölge olmuştur. Avrupa'da 2022'de 585 milyon uluslararası turist sayısı ile pandemi öncesi seviyelerin yaklaşık yüzde 80'ine ulaşmıştır. Afrika ve Amerika, pandemi öncesi ziyaretçilerinin yaklaşık yüzde 65'ini toparlarken, Asya ve Pasifik, ancak son aylarda kaldırılmaya başlanan güçlü kısıtlamalar ve özellikle Çin'deki yüksek pandemi etkisi nedeniyle, yalnızca yüzde 23 düzeyine ulaşabilmiştir (UNWTO, 17.01.2023).

Turizm gelirlerinin çarpan etkisinin yüksek olması, kayıpların artmasına da neden olmaktadır. Küresel turist gelirlerinde meydana genel 948 milyar dolarlık bir düşüş, Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'da iki buçuk kat artışla, 2,4 trilyon dolarlık bir kayba neden olmaktadır. Bu oran, ülkelerin turizm endüstrisine olan bağımlılığına paralel olarak bir kattan üç – dört kata kadar farklılık göstermektedir. Örneğin; uluslararası turizmin, Türkiye'nin GSYİH'sindeki payı yaklaşık yüzde beş oranındadır. Türkiye 2020 yılında uluslararası turist sayısında yüzde 69'luk bir düşüş yaşamıştır. Bu dönemde, ülkenin turizm talebindeki düşüşün yarattığı gelir kaybının 33 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir. Ancak; turizm gelirlerindeki kayıp, gıda, içecek, perakende ticaret, iletişim, eğlence ve ulaşım gibi turizm sektörü ile yakından bağlantılı sektörlerde de kayıplara yol açmaktadır. Çarpan etkisiyle birlikte Türkiye'nin çıktılarındaki toplam kayıp, turist gelirlerindeki kaybın yaklaşık üç katı olan 93 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Turizm gelirlerindeki düşüş, GSYİH'de yaklaşık yüzde 9'luk bir kayba yol açmış, ekonomideki bu daralmanın bir kısmı, alınan tedbirlerle azaltılmaya çalışılmıştır (UNCTAD ve UNWTO, 30.06.2021).

COVID'19 sonrası turizm endüstrisinin geleceği

Alınan önlemlerin sonucunda COVID'19 pandemisinin olumsuz etkilerinin azalmaya başlamasıyla, 2022 yılında uluslararası turizm hareketlerinde beklenenden daha hızlı bir toparlanma yaşanmıştır. 2023 yılında, Avrupa ve Orta Doğu'da uluslararası turizm hareketliliğinin pandemi öncesi seviyelere yaklaştığı söylenebilir. Bununla birlikte, zorlu ekonomik şartlara bağlı olarak turistlerin harcamalarına daha fazla dikkat edeceği ve evlerine daha yakın yerlere seyahat etmeleri beklenmektedir. DSÖ'nün ileriye dönük 2023 yılı senaryolarına göre uluslararası turist varışları, ekonomik yavaşlamanın boyutuna, Asya – Pasifik bölgesinde devam eden toparlanmaya ve Ukrayna'daki Rus saldırılarının gelişimi gibi faktörlere bağlı olarak pandemi öncesi hareketliliğin yüzde 80 – 95 düzeylerine ulaşabileceği öngörülmektedir (UNWTO, 17.01.2023). UNWTO Genel Sekreteri Zurab Pololikashvili, "Yeni yılda, küresel turizm için iyimser olduğunu, ekonomik durum ve devam eden jeopolitik belirsizlikler dahil olmak üzere çeşitli zorluklar karşısında dahi küresel turizm sektörü için 2023 yılının daha iyi geçeceğini, ekonomik faktörlerin insanların seyahat tercihlerini etkileyebileceğini, yerel ve bölgesel seyahat talebinin güçlü kalmasının, sektörün toparlanmasına yardımcı olacağını beklediğini vurgulamaktadır (UNWTO, 17.01.2023).

Küresel turizm endüstrisinin sürdürülebilir gelişimi, hükümetlerden topluluklara, ulusal düzeyden destinasyon düzeyine, özel sektörden kamuya ve ziyaretçilere kadar tüm önemli paydaş gruplar arasında yakın iş birliğini gerektirmektedir. Sürdürülebilir turizmi desteklemek ve artan tüketici bilincinden yararlanmak için hükümetler ve işletmelerin önüne daha fazla fırsatlar ortaya çıkmaktadır. Kısa vadede, halk sağlığı ve güvenliğinin sağlanması birincil odak noktası olmalıdır. Ulusal ve yerel yönetimler, ev sahibi toplulukların ve işçilerin güvenliğini korurken, tüketicilerin seyahat konusunda güvenini yeniden kazanmasını sağlamak için sağlık güvenliği önlemlerinin ve standartlarının arttırılması için rehberlik yapmalı, destinasyonların güvenli bir şekilde yeniden açılmasına ve gelişmesine yardımcı olmalıdır (ADB ve UNWTO, 2022). Ayrıca, uluslararası seyahatlerdeki kesinti ve duraklama hem tatil hem de iş amacıyla seyahat edenlere, seyahat seçimlerinin iklim ve çevre üzerindeki etkilerini değerlendirme şansı da vermiştir. Değişen talep dinamikleri ve gelecekteki fırsatlar ve riskler karşısında, daha kapsayıcı, sürdürülebilir, esnek ve dayanıklı bir seyahat ve turizm sektörü inşa edilebilir ve inşa edilmelidir. Dünya Ekonomik Forumu'nun Seyahat ve Turizm Geliştirme Endeksi 2021, pandeminin olumsuz etkilerini aşarken, seyahat ve turizm sektörüne kapsayıcılığı, sürdürülebilirliği ve dayanıklılığı yerleştirmenin, sektöre küresel bağlantı, barış, ekonomik ve sosyal ilerlemenin itici gücü olmaya devam etmesini sağlayacağını ortaya koymaktadır (Masiga, 2022).

Daha eğlenceli, güvenli, sürdürülebilir ve daha ucuz bir turizm için;

(i) Gerekli aşuların uygulanması, iç ve dış turizm için kapıları açabilir, turistlerin ve yerel halkın kendilerini daha güvende ve kendinden daha emin hissetmelerini sağlayabilir. Bununla birlikte, yeni koronavirüs varyantlarının ortaya çıkmasıyla birlikte, aşuların birçoğunun yenilenmesi ve diğer sağlık ve güvenlik prosedürleriyle birleştirilmesi gerekmektedir.

(ii) Dijital teknoloji, turizmi kolaylaştırmaya, sağlık ve güvenliği geliştirmeye devam edecektir.

(iii) Dijital sağlık sertifikaları (test ve aşı sertifikaları dahil) standart uygulama haline gelecek, turistler arasında güveni destekleyecektir.

(iv) Asya ve Pasifik bölgesi başta olmak üzere, potansiyel turistleri yeniden ele geçirmek için rekabet çetin olacak, fiyat-rekabetçi seyahat fırsatları önemli hale gelecektir (ADB ve UNWTO, 2022).

COVID'19 sonrası turist davranışları

COVID'19 pandemisinin ortaya çıkardığı sağlık riski ve ekonomik zorluklar seyahat ve tatil alışkanlıklarında da değişime yol açmıştır. İnsanlar, kalabalık yerlerde bulunmaktan, özellikle tanımadıkları insanlarla bir arada bulunmaktan kaçınmaya başlamışlardır. Bu nedenle, turistler kitle turizmi yerine bireysel turizm, kalabalık destinasyonlar yerine turist ve insan yoğunluğunun az olduğu, doğa ile iç içe yerleri tercih etmeye başlamışlardır. Konaklama için de büyük kapasiteli oteller ve kruvaziyer gemiler yerine küçük butik oteller, yazlık konutlar, kampingler rağbet görmeye başlamıştır. Bunun yanında, turistlerin kendi araçları ile ulaşabilecekleri, yaşadıkları yere yakın tatil yörelerini ön plana aldıkları görülmektedir (Matiza, 2020; Wachyuni ve Kusumaningrum, 2020; Abdullah, Ali, Aslam, Javid ve Hussain, 2021; Assaf, Kock ve Tsionas, 2021; Varadzhakova, Naydenov, Naumov, Rahmanov, Godjayeva ve Suleymanov, 2021; Yang, Cao, Cheng, Zhai, Zhao ve De Vos, 2021; Dağ, Çavuşoğlu ve Demirağ, 2021; Orden-Mejía, Carvache-Franco, Huertas, Carvache-Franco, Landeta-Bejarano ve Carvache-Franco, 2022). Konu ile ilgili çalışmalardan bazı örnekler aşağıdaki gibi verilebilir.

Matiza (2020) çalışmasında, COVID'19 pandemisinin algılanan risk faktörleriyle birleştiğinde, pandemi sonrası tüketici davranışları üzerinde etkisi olabileceğini, artan sağlık riski algısının turistlerin karar verme sürecini olumsuz olarak etkileyebileceğini öngörmektedir. Oluşan risklerin turizm üzerindeki potansiyel etkilerini azaltmak için, iyi yönetim, sıkılaştırılmış göçmen politikası, destinasyon medya profili oluşturulması, etkin pazarlama uygulamaları ve iç turizm gibi alınacak kısa vadeli kritik önlemlerin, sektörün gelecekteki toparlanmasında uygulayıcılara rehberlik edeceğini öngörmektedir.

Wachyuni ve Kusumaningrum (2020), Endonezya Jakarta'da gerçekleştirdikleri çalışmalarında, katılımcıların yüzde 78'i pandemi sonrasında turlara katılacaklarını, yüzde 66'sı doğa turizmini, büyük çoğunluğu 1-4 günlük kısa süreli turları tercih edeceğini ifade etmiştir. Araştırma sonuçlarına göre tatile çıkma isteği seyahat endişesinden daha yüksektir. Pandemi sonrası, turizmin hızla toparlanacağına dair inanç ve iyimserlik bulunmaktadır. Araştırmaya katılanların çoğu, yeni seyahat tercihleriyle COVID'19 salgını sona erdikten hemen sonra ne zaman ve nerede olacaklarını planlamış durumda olduklarını belirtmişlerdir.

Abdullah ve diğerlerinin (2021), Pakistan'da gerçekleştirdikleri saha çalışması, pandemi sırasında toplu taşıma kullanımının azaldığını, yürüme ve bisiklet kullanımının ise biraz arttığını göstermektedir. Bunun yanında araştırmaya katılanlar, pandemi sırasında sağlığın, güvenliğin, konforun, temizliğin, enfeksiyon endişelerinin, kişisel sosyal statünün ve el dezenfektanlarının mevcudiyetinin öncelik verdikleri konular olduğunu, daha az sıkışık araçlar için daha çok beklediklerini ve daha fazla ödeme yaptıklarını belirtmişlerdir.

Assaf ve diğerlerinin (2021), yaptıkları çalışmada, COVID'19 pandemisinin tüketici davranışları üzerindeki etkisinin çok büyük olacağı vurgulanmaktadır. Çalışmada görüşleri alınan uzmanlara göre, pandemi ile birlikte, sağlık güvenliğinin, risk algısının, temizliğin, güvenilirliğin ve tehdit beklentisinin önemi artmıştır. COVID'19'un davranış üzerindeki etkisinin çok büyük olacağını vurgulanmıştır. Uzmanlar, daha az kalabalık, kırsal destinasyonların tercih edilmesi gibi değişen seyahat kalıplarının daha iyi anlaşılması gerektiğinin altını çizmektedir. Araştırmacılar, davranış değişikliklerinin birçoğunu pandeminin kısa ve uzun vadeli tehditleriyle başa çıkmak için gösterilen davranışlar olarak özetlemektedirler. Assaf ve diğerlerine (2021) göre, turist davranışlarındaki değişiklikleri anlayabilmek

için hem turistlerin hem de çalışanların psikolojisini daha iyi anlamaya ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca, yerel halkın turizme ve kalabalıklara karşı tutumunun ne olacağı, pandemi sonrası nasıl değişebileceği önemli bir araştırma alanıdır. Son olarak, COVID'19 pandemisinin, basmakalıp davranışlar, yabancı düşmanlığı, etnik merkezcilik, seyahat suçluluğu, utanma, etiketleme gibi konulardaki rolü, turizm için olduğu kadar diğer alanlarda da ilgi gören araştırma konularıdır.

Varadzhakova ve diğerlerinin (2021), Bulgaristan ve Azerbaycan'da yapıları araştırma, Bulgarların yüzde 61,4'ünün iç turizme daha yatkın olduğunu gösterirken, ankete katılan Azerbaycanlıların yüzde 53'ü pandemiden sonra kesinlikle yurt dışına seyahat edeceklerini belirtmiştir. Her iki ülkede de en çok tercih edilen konaklama şekli ikinci ev veya arkadaş/akrabaların sahip olduğu özel konutlardır. Araştırmaya katılanların Bulgaristan'da yüzde 78,7'si, Azerbaycan'da yüzde 79,1'i COVID'19'dan çok etkilenen ülkelere seyahat etmeyi planlamamaktadır. Bulgaristan'dan katılanların yüzde 68'i, Azerbaycan'dan katılanların yüzde 58'i pandemi sonrası tatil için harcayacakları bütçelerinin olacağını belirtmişlerdir.

Yang ve diğerlerinin (2021), araştırmalarına göre, Çin'de, pandeminin genel olarak kontrol altına alınmış olmasına ve ulaşımın neredeyse normale dönmesine rağmen, pandemi sırasında ve sonrasında seyahat davranışlarında meydana gelen değişikliklerin boyutu hala belirsizliğini korumaktadır. Çin Huzhou'da farklı grupların seyahat davranışlarını ve algılarını öğrenmek için yapılan çalışma, seyahat talebinin büyük ölçüde azaldığını göstermektedir. Yang ve diğerlerine (2021) göre, pandemi, insanların sağlıkları ve kişisel refahları üzerinde olumsuz etkileri olabilecek faaliyetlere katılımını azaltmış durumdadır. Bu tür etkilerin derecesi ve süresi kişiden kişiye değişmektedir. Öğrenciler, düşük gelirli gruplar, yetersiz yeşil alana sahip yerlerde yaşayan topluluklar, turizm, yiyecek içecek, kayıt dışı işletmeler ve ulaşım ile ilgili alanlarda çalışanlar diğerlerinden daha savunmasız durumdadır. Bu nedenle, politika yapıcılar, şehir ve ulaşım planlamacıları heterojenlikten kaynaklanan sosyal eşitsizliklere dikkat etmelidir. Ek olarak, toplu taşıma sistemlerinin sosyal uyumu teşvik etmek için daha fazla geliştirilmesi gerekmektedir.

Dağ ve diğerleri (2021), Türk turistlerle yaptıkları araştırmada, hijyen ve temizliğin konaklama tesisi tercihinde önemli bir gösterge olarak ön plana çıktığını, turistlerin kalabalık yerlerden kaçınarak, küçük gruplar halinde hareket ettiklerini, herkesin bildiği popüler destinasyonlardan ziyade daha sakin destinasyonları, kırsal yöreleri tercih ettiklerini ortaya koymuşlardır.

Orden-Mejía ve diğerlerinin (2022), yaptıkları araştırma sonuçları, pandemi sonrası turistlerin en fazla şehir turizmini, ardından kültür turizmini ve akrabalarla seyahat etmeyi tercih edeceklerini, ayrıca seyahat ederken daha sorumlu davranacaklarını göstermektedir. Aynı şekilde sonuçlar, pandemi sonrası turist beklentilerini, akıllı özen, fiyatlandırma, güvenlik, konfor ve sosyal mesafe olarak beş temel boyutta açıklamaktadır.

Yöntem

Çalışma, nicel veri toplama ve analiz tekniklerinin kullanıldığı, betimleyici araştırma yöntemine dayanmaktadır. Temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, alanyazın incelemesi ile COVID'19 pandemisinin turizm endüstrisine etkileri, pandemi sonrası turizm sektörü için öneriler incelenmiş, benzer çalışmalardan yararlanılarak, tatil amacıyla seyahat edecek turistlerin algıladıkları riskler ile pandemi sonrası ortaya çıkabilecek turist davranışları irdelenmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde, hazırlanan anket formu aracılığı ile pandemi sonrası tatil amacıyla seyahat etmeyi planlayan tüketicilerin görüşlerini almaya yönelik bir saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçek Mabuduiki (17.08.2020)'nin tez çalışmasından, Bloom Consulting (2020) raporundan ve Santos ve diğerlerinin (2020) Avrupa Birliği için hazırlanmış olduğu çalışmadan yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. Araştırma evreninin tam olarak belirlenmesi mümkün olmadığından, tesadüfi olmayan örneklem yöntemlerinden kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Pandemi kısıtlamaları nedeniyle yüz yüze görüşmeler yapılamamış, 2021 yılı bahar aylarında, sosyal medya araçları ile gönderilen anketlere verilen cevaplarla veriler toplanmıştır. Geri dönüşü sağlanan 302 adet anket formu incelenerek, 294 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Saha çalışması yüz yüze yapılamadığı için, cinsiyet, yaş, eğitim, gelir gibi kıstaslarda kota örneklemesine gidilememiştir. Elde edilen veriler, frekans analizi, güvenilirlik analizi, faktör analizi, t testi, ANOVA gibi uygun istatistiksel analizler yapılarak bulgular elde edilmiştir. Çalışmanın son bölümünde, saha çalışması ile elde edilen bulgular, alan yazında incelenen benzer çalışmalar ile karşılaştırılarak sunulmuş ve öneriler geliştirilmiştir.

Çalışmanın hipotezleri aşağıdaki gibidir.

H1: Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerlerin tercih edilmesi boyutunda, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık vardır.

H2: COVID'19 önlemleri alınan yerlerin tercih edilmesi boyutunda, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık vardır.

H3: Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerlerin tercih edilmesi boyutunda, yaş grupları değişkenine göre anlamlı farklılık vardır

H4: COVID'19 önlemleri alınan yerlerin tercih edilmesi boyutunda, yaş grupları değişkenine göre anlamlı bir farklılık vardır.

H5: Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerlerin tercih edilmesi boyutunda, eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık vardır.

H6: COVID'19 önlemleri alınan yerlerin tercih edilmesi boyutunda, eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık vardır.

H8: Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerlerin tercih edilmesi boyutunda, gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı farklılık vardır.

H9: COVID'19 önlemleri alınan yerlerin tercih edilmesi boyutunda, gelir düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılık vardır.

Bulgular

Tablo 1 incelendiğinde, çalışmaya katılanların yüzde 65'ini kadınların, yüzde 35'ini erkeklerin oluşturduğu anlaşılmaktadır. Yaşları incelendiğinde, yüzde 26,9'unun 18-28, yüzde 26,9'unun 29-29, yüzde 22,8'inin 40-49 yaş aralığında ve yüzde 23,5'inin 50 ve üzeri yaşta olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Ankete Katılanların Demografik Özellikleri

	Sıklık	Oran (%)		Sıklık	Oran (%)
Cinsiyet (n:294)					
Kadın	191	65,0	Erkek	103	35,0
Yaş (n:294)					
18-28 arası	79	26,9	40-49 arası	67	22,8
29-39 arası	79	26,9	50 ve üzeri	69	23,5
Eğitim düzeyi (n:294)					
İlk öğretim	11	3,7	Önlisans / Lisans	161	54,8
Orta öğretim	44	15,0	Yüksek Lisans / Doktora	78	26,5
Aylık aile geliri n:294)					
3.550 TL'den az	76	25,9	7.501-12.000 TL arası	65	22,1
3.500-7.500 TL arası	121	41,2	12.000 TL'den fazla	32	10,9

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Katılımcıların, yüzde 8,2'si COVID'19 pandemisinin olumsuz etkilerinin bir yıldan az, yüzde 56,1'i 1-2 yıl arası, yüzde 5,1'i 3-4 yıl arası ve yüzde 18,4'ü ise 4 yıl ve daha uzun süre devam edeceğini belirtmiştir. Yine, katılımcıların yüzde 37,1'i pandemi sonrası, tatile daha az çıkmayı düşündüğünü, yüzde 24,5'i pandemi sonrası tatile daha çok çıkmayı düşündüğünü, yüzde 38,4'ü de pandemi sonrası, pandemi öncesi olduğu gibi tatile aynı sıklıkta çıkmayı düşündüğünü ifade etmiştir (Tablo 2).

Tablo 2: Sıklık (Frekans) Analizi

	Sıklık	Oran (%)
Görüşme yapıldığı tarihten sonra, COVID'19 salgınının, olumsuz etkilerinin ne kadar devam edeceğini düşünüyorsunuz?		
Bir yıldan az	24	8,5
1-2 yıl arası	141	48,0
3-4 yıl arası	75	25,5
5 yıl ve daha fazla	54	18,4
Toplam	294	100,0
COVID'19 Pandemisi sonrası tatile çıkma sıklığınız nasıl olur?		
COVID'19 Pandemisi sonrası, Salgın öncesi döneme göre daha az tatile çıkacağım	109	37,1
COVID'19 Pandemisi sonrası, Pandemi öncesi dönemdeki sıklıkta tatile çıkacağım	113	38,4
COVID'19 Pandemisi sonrası, Pandemiden önceki dönemden daha fazla tatile çıkacağım	72	24,5
Toplam	294	100,0

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

COVID'19 pandemisi sonrası yapılacak tatil tercihleri ile ilgili ifadeler katılımlı derecesi 1=hiç katılmıyorum, 5=tamamen katılıyorum şeklinde oluşturulmuş, elde edilen veriler beşli Likert ölçeği değerlendirme tablosuna göre puanlandırılmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. Beşli Likert Ölçeği Değerlendirme Tablosu

Değerlendirme	Hiç katılmıyorum	Katılmıyorum	Kısmen katılıyorum	Katılıyorum	Tamamen katılıyorum
Puan	1,00-1,79	1,80-2,59	2,60-3,39	3,40-4,19	4,20-5,00

Kaynak: http://www.istatistikanaliz.com/faktor_analizi.asp

Tatil tercihi ile ilgili ifadelerin Cronbach Alpha güvenilirlik analizleri, aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 4'teki gibidir. Araştırmanın güvenilirlik derecesi (,736) yeterli düzeydedir. Katılımcılar, pandemi sonrası çıkacakları tatilde, Otelin güvenli turizm sertifikası olması tercihimi olumlu yönde etkiler (4,41), Tatil yöresinde erişebileceğim güvenilir bir sağlık sunucusu olmasını tercih ederim (4,36), Tatil yöresine ulaşımında kendi aracım ile seyahat etmeyi tercih ederim (4,33), Yeterli fiziksel mesafeye sahip olan konaklama tesislerini tercih ederim (4,30), Turist yoğunluğunun az olduğu tatil yörelerini tercih ederim (4,20), ifadelerine tamamen katıldıklarını belirtmişlerdir. Katılımcıların katıldıklarını ve kısmen katıldıklarını belirttikleri ifadeler Tablo 4'de görülebilir.

Tablo 4: İfadelerin Tanımlayıcı ve Güvenilirlik Analizleri

COVID'19 Pandemisi sonrası	Güvenirlilik	n	Ortalama	Std. Sapma
Tamamen katılıyorum				
....Otelin güvenli turizm sertifikası olması tercihimi olumlu yönde etkiler	0,787	282	4,4078	0,85642
.... gideceğim tatil yöresinde erişebileceğim güvenilir bir sağlık sunucusu olmasını tercih ederim.	0,786	283	4,3569	0,80986
....Tatil yöresine ulaşımında kendi aracım ile seyahat etmeyi tercih ederim.	0,786	285	4,3333	1,01283
...yeterli fiziksel mesafeye sahip olan konaklama tesislerini tercih ederim.	0,785	283	4,2968	,84440
....Turist yoğunluğunun az olduğu tatil yörelerini tercih ederim.	0,786	289	4,2007	1,03474
Katılıyorum				
....salgından daha az etkilenen tatil yörelerini tercih ederim	0,783	283	4,0495	1,13816
.... Yurtiçinde tatil yapmayı tercih ederim.	0,788	284	3,9859	1,12464
....Doğada ıssız yerlerde tatil yapmayı tercih ederim.	0,786	285	3,9649	1,11906
....Yabancı turist yoğunluğunun az olduğu turizm yörelerini tercih ederim.	0,823	282	3,9362	3,07605
.... Yaşadığım yere yakın tatil yörelerini tercih ederim.	0,786	280	3,6071	1,22808
.... kısa süreli tatil ancak daha sık tatille çıkmayı tercih ederim.	0,785	282	3,4362	1,16801
Kısmen Katılıyorum				
...Tatil yerinin seçiminde fiyat hassasiyetim azalacaktır.	0,781	282	3,2057	1,31792
....Tatile ayracağım bütçe daha düşük olacaktır.	0,786	281	3,1815	1,27859
.... uzun süreli ancak daha az tatili çıkmayı tercih ederim	0,784	281	3,1566	1,21466
.... Yurtdışında tatil yapmayı tercih ederim.	0,788	275	3,1055	1,32899
....Tatil yöresine ulaşımında otobüs, uçak gibi toplu ulaşım araçlarını tercih ederim	0,804	281	2,8577	2,22831

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

COVID-19 pandemisi sonrası tatil tercihinin ile ilgili ifadelerin boyutlarının ortaya çıkartılması için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır (Tablo 5). Açıklayıcı faktör analizinde örneklem yeterliliğini değerlendirmek için kullanılan KMO istatistiği değeri 0,762 olarak elde edilmiştir. Literatürde, KMO analiz sonucunun $0.70 < KMO \leq 0.80$ olması iyi olarak kabul edilmektedir (Terzi, 2019; İSTMER, 2023). Değişkenler arasında ilişki olup olmadığını kısmi korelasyonlar temelinde inceleyen Barlett testi yapılmıştır. Hesaplanan ki-kare istatistiğinin anlamlı çıkması (sig. 0,000), veri matrisinin uygun olduğunun göstergesidir (Büyüköztürk, 2004 akt. Çokluk Bökeoğlu, 2023).

Tablo 5'te görüleceği üzere, açımlayıcı faktör analizi sonucunda, dört boyut elde edilmiştir. Açıklayıcı faktör toplamı 59,926 olarak elde edilmiştir. İki ifadeden oluşan son faktör (boyut) güvenilir çıkmadığı için* (,344), yurtiçi ve yakın yörede tatil faktörü olarak adlandırılan üçüncü faktörün güvenilirliği düşük (,536) olarak çıktığı için gerçekleştirilen sonraki analizlerde dikkate alınmamışlardır. * *

Tablo 5: İfadelerin Faktör Analizi

Faktör adı	İfadeler	Faktör ağırlıkları	Açıklayıcı faktör (%)	Güvenirlilik
	COVID-19 Pandemisi sonrası			
Daha az turist yoğunluğu ve COVID-19'dan daha az etkilenen yerlersalgından daha az etkilenen tatil yörelerini tercih ederim	0,764	21,219	0,749
Doğada ıssız yerlerde tatil yapmayı tercih ederim.	0,723		
Turist yoğunluğunun az olduğu tatil yörelerini tercih ederim.	0,655		
COVID-19 önlemleri alınan yerler gideceğim tatil yöresinde erişebileceğim güvenilir bir sağlık sunucusu olmasını tercih ederim.	0,896	14,546	0,762
	...yeterli fiziksel mesafeye sahip olan konaklara tesislerini tercih ederim.	0,782		
**Güvenirlilik düşük çıktığı için analizlere dahil edilmemiştir. Yurtiçinde tatil yapmayı tercih ederim.	0,842	12,504	0,536
 Yaşadığım yere yakın tatil yörelerini tercih ederim.	0,622		
Tatile ayracağım bütçe daha düşük olacaktır.	0,518		
*Güvenilir çıkmadığı için analizlere dahil edilmemiştir.Tatil yöresine ulaşımında otobüs, uçak gibi toplu ulaşım araçlarını tercih ederim.	0,779	11,657	0,344
 Yurtdışında tatil yapmayı tercih ederim.	0,702		
		Toplam	59,926	
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy, 0,762 Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square 709,549 df 66 Sig. (p) 0,000				

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Cinsiyet değişkenine göre yapılan bağımsız t-testi sonuçlarına göre (Tablo 6). COVID-19 salgınından sonra, daha az turist yoğunluğu ve COVID-19'dan daha az etkilenen yerlerin (Faktör 1) tercih edilmesinde cinsiyet değişkenine göre bir fark bulunmamaktadır ($p > 0,05$). Bu sonuca göre, *H1 hipotezi reddedilmiştir*. COVID-19 önlemleri alınan yerlerin tercih edilmesinde cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p < 0,05$). Kadınlar erkeklere göre COVID-19 önlemlerinin alındığı yerlerde tatil yapmaya erkeklere göre daha fazla önem vermektedir. Bu sonuca göre, *H2 hipotezi kabul edilmiştir*.

Tablo 6: Cinsiyet Değişkenine Göre Faktörlerin t-testi

Faktör adı	Cinsiyet	n	Ortalama	Std. Sapma	t	p değ.
Faktör 1 Daha az turist yoğunluğu ve COVID-19'dan daha az etkilenen yerler	Kadın	184	4,0797	0,87794	0,666	0,506
	Erkek	94	4,0035	0,94849		
Faktör 2 COVID-19 önlemleri alınan yerler	Kadın	186	4,4032	0,66275	2,411	0,017
	Erkek	94	4,1809	0,84513		

Yaş gruplarına göre faktörler (boyutlar) açısından anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için grupların varyanslarının homojenlik testi (Levene testi) yapılmıştır (Tablo 7). Her iki faktörde varyansların dağılımının homojen olduğu anlaşılmıştır ($p > 0,05$). Bu durumda, ANOVA (Tek yönlü varyans analizi) analizi yapabilmek için gerekli ön şart sağlanmış olmaktadır.

Tablo 7: Yaş Gruplarına Göre Varyansların Homojenlik Testi

Faktör adı	Levene İstatistiği	df1	df2	p değ.
Faktör 1 Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerler	1,734	3	274	0,160
Faktör 2 COVID'19 önlemleri alınan yerler	0,230	3	276	0,875

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Yapılan ANOVA testi sonucunda yaş gruplarına göre, daha az turist yoğunluğuna sahip ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerlerin (Faktör 1) ve Covid'19 önlemleri alınan yerlerin (Faktör 2) tercih edilmesi boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu sonuçlara göre, $H3$ ve $H4$ hipotezleri reddedilmiştir (Tablo 8).

Tablo 8: Yaş Gruplarına göre ANOVA Testi

Faktör adı	Yaş grubu	n	Ortalama	F	p değ.
Faktör 1 Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerler	18-28	74	4,0090	1,074	0,361
	29-39	77	4,1212		
	40-49	64	4,1667		
	50 yaş ve üstü	63	3,9101		
	Toplam	278	4,0540		
Faktör 2 COVID'19 önlemleri alınan yerler	18-28	77	4,3442	0,204	0,894
	29-39	74	4,3446		
	40-49	65	4,3538		
	50 yaş ve üstü	64	4,2656		
	Toplam	280	4,3286		

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Eğitim düzeyine göre faktörler açısından anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için grupların varyanslarının homojenlik testi (Levene testi) yapılmıştır (Tablo 9). Her iki faktörde varyansların dağılımının homojen olduğu anlaşılmıştır ($p>0,05$). Bu durumda, ANOVA analizi yapabilmek için gerekli ön şart sağlanmış olmaktadır.

Tablo 9: Eğitim Düzeyine Göre Varyansların Homojenlik Testi

Faktör adı	Levene İstatistiği	df1	df2	p değ.
Faktör 1 Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerler	0,425	3	274	0,735
Faktör 2 COVID'19 önlemleri alınan yerler	2,192	3	276	0,089

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Yapılan ANOVA testi sonucunda eğitim düzeyine göre, daha az turist yoğunluğuna sahip ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerlerin (Faktör 1) ve COVID'19 önlemleri alınan yerlerin (Faktör 2) tercih edilmesi boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu sonuçlara göre, $H5$ ve $H6$ hipotezleri reddedilmiştir (Tablo 10).

Tablo 10: Eğitim Düzeyine Göre ANOVA Testi

Faktör adı	Eğitim düzeyi	n	Ortalama	F	p değ.
Faktör 1 Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerler	İlk öğretim	9	4,1852	0,372	0,0774
	Orta öğretim	41	4,1545		
	Önlisans / Lisans	152	4,0526		
	Yüksek Lisans / Doktora	76	3,9868		
	Toplam	278	4,0540		
Faktör 2 COVID'19 önlemleri alınan yerler	İlk öğretim	8	4,3750	2,208	0,087
	Orta öğretim	43	4,5698		
	Önlisans / Lisans	153	4,2484		
	Yüksek Lisans / Doktora	76	4,3487		
	Toplam	280	4,3286		

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Gelir düzeyine göre faktörler açısından anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek için grupların varyanslarının homojenlik testi (Levene testi) yapılmıştır (Tablo 11). Faktör 2’de varyansların dağılımının homojen olduğu anlaşılmıştır ($p>0,05$). Bu durumda, ANOVA analizi yapabilmek için gerekli ön şart sağlanmış olmaktadır. Ancak, Homojenlik testi sonucu Faktör 1 de grup varyanslarının homojen dağılmadığı anlaşıldığı için ANOVA yerine Welch ve Brown-Forsythe testleri uygulanmıştır. (Tablo 12)

Tablo11: Gelir Düzeyine Göre Grup Varyanslarının Homojenlik Testi

Faktör adı	Levene İstatistiği	df1	df2	p değ.
Faktör 1 Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerler	2,677	3	274	0,047
Faktör 2 COVID'19 önlemleri alınan yerler	0,184	3	276	0,907

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Tablo 12: Gelir Düzeyine Göre Testleri

Faktör adı	Testler	İstatistik	df1	df2	p değ.
Faktör 1 Daha az turist yoğunluğu ve COVID'19'dan daha az etkilenen yerler	Welch	0,902	3	101,141	0,443
	Brown-Forsythe	1,081	3	121,785	0,360

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Yapılan Welch ve Brown-Forsythe testleri sonucunda gelir düzeyine göre, daha az turist yoğunluğuna sahip ve Covid'19'dan daha az etkilenen yerlerin (Faktör 1) ve yapılan ANOVA testi sonucunda Covid'19 önlemleri alınan yerlerin (Faktör 2) tercih edilmesi boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır ($p>0,05$). Bu sonuçlara göre, H_8 ve H_9 hipotezleri reddedilmiştir (Tablo 12 ve 13).

Tablo 13: Gelir Düzeyine Göre ANOVA Testi (Faktör 2)

Faktör adı	Gelir düzeyi	n	Ortalana	F	p değ.
Faktör 2 COVID'19 önlemleri alınan yerler	3.550 TL'den az	72	4,2708	0,391	0,759
	3.500-7.500 TL arası	11	4,3803		
	7.501-12.000 TL arası	60	4,2917		
	12.000 TL'den fazla	31	4,3387		
	Toplam	280	4,3286		

Kaynak: Yazar tarafından üretilmiştir.

Sonuç ve öneriler

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres, turizmin dünyanın en önemli ekonomik sektörlerinden birisi olduğunu, dünyada her on kişiden birisinin turizm sektöründe istihdam edildiğini ve turizmin yüz milyonlarca kişiye geçim kaynağı sağladığını belirtmektedir. Guterres'in pandemi dönemi ve sonrası için önerileri şunlardır; Turizm sektörünü güvenli, eşitlikçi ve iklim dostu bir şekilde yeniden inşa etmemiz şarttır. Bu kriz, turizm sektörünü ve onun insanlara ve gezegene katkısını yeniden düşünmek için bir fırsattır. Turizmin sağladığı faydalardan geniş çapta ve adil bir şekilde yararlanılmasını sağlayan daha sürdürülebilir, kapsayıcı ve esnek bir sektöre doğru daha iyi inşa etme fırsatı yaratmalıdır. Benzer saptamalarda bulunan, Dünya Turizm Örgütü Genel Sekreteri Zurab Pololikashvili de Covid'19 pandemi krizinin turizm sektörünü ve onun insanlara ve gezegene katkısını yeniden düşünmek için bir fırsat yarattığını, turizmin sağladığı faydalardan geniş çapta ve adil bir şekilde yararlanılmasını sağlayan daha sürdürülebilir, kapsayıcı ve dirençli bir sektöre doğru daha iyi inşa etme fırsatının ortaya çıktığını ifade etmektedir (UNWTO, Aralık 2021).

Çalışmada elde edilen sonuçlar ile Türkiye ve diğer ülkelerde yapılan ve bazı örnekleri önceki bölümde verilen çalışmalardan elde edilen sonuçlar paralellik göstermektedir. Örneğin; çalışmada, katılımcılar, pandemi sonrası çıkacakları tatilde, otelin güvenli turizm sertifikası olmasının (4,41) ve tatil yöresinde erişilebilir, güvenilir bir sağlık sunucusunun olmasının (4,36) tercih nedeni olacağını belirtmişlerdir.

Abdullah ve diğeri (2021) de, Pakistan’da gerçekleştirdikleri çalışmalarında, sağlığın, temizliğin ve el dezenfektanlarının mevcudiyetinin öncelik verilen konular olduğunu vurgulamışlardır. Assaf ve diğeri (2021) gerçekleştirdiği çalışmada da pandemi ile birlikte, sağlık güvenliğinin, temizliğin öneminin arttığı ifade edilmiştir. Benzer şekilde, Dağ ve diğeri (2021), Türk turistlerle yaptıkları çalışmada, hijyen ve temizliğin konaklama tesisi tercihinde önemli bir unsur olarak ön plana çıktığı bulunmuştur.

Çalışmada elde edilen diğeri bir bulgu da yeterli fiziksel mesafeye sahip konaklama tesislerinin (4,30) ve turist yoğunluğunun daha az olduğu tatil yörelerinin (4,20) tercih edileceği yönündedir. Orden-Mejia ve diğeri de (2022) yaptıkları çalışmada güvenlik, konfor ve sosyal mesafenin ön plana çıkacağını ifade etmişlerdir. Assaf ve diğeri (2021) yaptığı çalışmada da uzmanların daha az kalabalık, kırsal destinasyonların tercih edileceğini vurguladıkları ifade edilmiştir. Dağ ve diğeri (2021), Türk turistlerle yaptıkları çalışmada, turistlerin kalabalık yerlerden kaçınarak, turizm faaliyetlerine küçük gruplar halinde katıldıklarını, popüler destinasyonlardan ziyade sakin destinasyonların, kırsal yörelerin tercih edildiğini ifade etmişlerdir.

Pandemi sonrası turist davranışlarında ortaya çıkması beklenen değişiklikler şu şekilde özetlenebilir; hijyen ve temizlik ön plana çıkacaktır. Turist ve nüfus yoğunluğunun fazla olduğu destinasyonlar yerine, kalabalığın olmadığı sakin destinasyonlar ve kırsal alanlar tercih nedeni olacaktır. Konaklama için ikinci konutlara, sosyal mesafenin yeterli olduğu küçük tesislere, kamp alanlarına olan ilgi artacaktır. Özel araçla ulaşımı mümkün olan, yaşanılan yere yakın, ulaşımı kolay turistik destinasyonlar daha fazla tercih edilecektir. Sağlık güvenliğinin ve pandemi önlemlerinin alındığı tesisler ve destinasyonlar tercih nedeni olacaktır. Yurtiçi tatiller yaygınlaşacaktır. Pandeminin sağlık riski algısını arttırmasına ve yarattığı ekonomik sıkıntılara rağmen, insanların tatile çıkma isteklerin devam edeceği görülmektedir.

Destinasyon yöneticilerinin ve turizm işletmelerinin, COVID’19 pandemisinin gelecekte turist tercihlerini etkileyeceğinin, sağlık riski algısının artacağına farkında olmaları önemlidir. Örneğin; tesislerinde fiziksel mesafeye ve hijyen kurallarına önem veren, Sağlıklı Turizm Sertifikasyon programına katılıp “Güvenli Turizm Sertifikası” alan konaklama işletmelerinin turistler tarafından daha fazla tercih edileceği aşikardır. Benzer şekilde; kitlese turist kabileleri yerine, küçük turist gruplarına yönelik programlar hazırlayan, doğa ve kültür ağırlıklı turlar düzenleyen seyahat acentelerinin ön plana çıkacağı beklenmektedir.

Sonuç olarak, COVID’19 pandemisi, etkileri giderek azalsa da farklı varyantları ile halen tüm dünyayı olumsuz olarak etkilemeye devam etmektedir. Çalışmanın, uygulama bölümü özgün bir değer taşımaktadır. Konu ile ilgili olarak yapılacak çalışmalara örnek teşkil edebilir, araştırmacılara ve uygulamacılara çalışmalarında yardımcı olabilir.

Hakem Değerlendirmesi / Peer-review:

Dış bağımsız

Externally peer-reviewed

Çıkar Çatışması / Conflict of interests:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

The author has no conflict of interest to declare.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

The author declared that this study has received no financial support.

Teşekkür / Acknowledgement:

Anket formlarının cevaplandırılması sürecinde destek olan Araştırma Yöntemleri Dersi öğrencilerine ve cevaplayıcılara içten teşekkürlerini sunarım.

I would like to express my sincere thanks to the students of the Research Methods Course and the respondents for their support in the process of answering the questionnaires.

Kaynakça / References

- Abdullah, M., Ali, N., Aslam, A.B., Javid, M. A. ve Hussain, S. A. (2021). Factors affecting the mode choice behavior before and during COVID-19 pandemic in Pakistan, *International Journal of Transportation Science and Technology*, 2046-0430. Tongji University and Tongji University Press. Publishing Services by Elsevier B.V.
- ADB ve UNWTO (2022). COVID-19 and the Future of Tourism in Asia and The Pacific. Co-publication of the Asian Development Bank and the World Tourism Organization. March 2022. DOI: <http://dx.doi.org/10.22617/TCS220110-2>
- Assaf, A. G., Kock, F. ve Tsionas, M. (2021). Tourism during and after COVID-19: An Expert-Informed Agenda for Future Research. *Journal of Travel Research*, Letter to Editör, 1–4
- Bloom Consulting (2020). The Impact on Tourist Behaviours. Bloom Consulting and D2-Analytics © 202. Report #2 COVID-19 Available at bloom-consulting.com/journal.
- Çokluk Bökeoğlu, Ö. (2023). Davranış Bilimlerinde İleri İstatistik Doktora Ders Sunumu. Faktör Analizi (Büyüköztürk, 2004). Erişim tarihi: 19.01.2023. <https://acikders.ankara.edu.tr> > resource > view
- Dağ, K., Çavuşoğlu, S. ve Demirağ, B. (2021). COVID-19'un Tüketici Davranışları Üzerindeki Etkisi: Yerli Turistler Üzerinde Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 12(32), 1160-1175.
- DSÖ (Dünya Sağlık Örgütü) (16.01.2023). WHO Coronavirus (COVID-19) Dashboard. Erişim tarihi: 16.01.2023. <https://covid19.who.int/?mapFilter=deaths>.
- İSTMER (İstatistik Merkezi) (2023). KMO İstatistiği Nedir? Erişim tarihi: 19.01.2023. <https://www.istmer.com/kmo-istatistigi-nedir/>
- Madubuike, S. (17.08.2020). COVID-19 Effect on Travel Behavior Among Vantaa Residents. Haaga-Helia University of Applied Science. Tourism and Event Management Thesis.
- Masiga, J. (2022). What next for travel and tourism? Here's what the experts say. World Economic Forum. Erişim tarihi: 20.01.2023. <https://www.weforum.org/agenda/2022/06/what-next-for-travel-and-tourism-industry-experts-explain/>
- Matiza, T. (2020). Post-COVID-19 crisis travel behaviour: towards mitigating the effects of perceived risk. *Journal of Tourism Futures*. DOI 10.1108/JTF-04-2020-0063.
- Orden-Mejía, M., Carvache-Franco, M., Huertas, A., Carvache-Franco, W., Landeta-Bejarano, N. ve Carvache-Franco, O. (2022). Post-COVID-19 Tourists' Preferences, Attitudes and Travel Expectations: A Study in Guayaquil, Ecuador. *Int. J. Environ. Res. Public Health* 2022, 19, 4822. <https://doi.org/10.3390/ijerph19084822>
- Santos, M., González, A. M., Haegeman, C. ve Rainoldi, A. K. (2020). Behavioural changes in tourism in times of COVID-19: Employment scenarios and policy options. Publications Office of the European Union, Luxembourg, ISBN 978-92-76-20401-5, doi:10.2760/00411, JRC121262.
- Terzi, Y. (2019). Anket, Güvenilirlik –Geçerlilik Analizi. Erişim tarihi: 19.01.2023. <file:///C:/Users/COMU/Downloads/fakt%C3%B6r%20analizi.pdf>
- UNCTAD ve UNWTO (30.06.2021). Global Economy Could Lose Over \$4 Trillion due to Covid-19 Impact On Tourism. Press Release Jointly issued by UNCTAD and UNWTO. Geneva.

- UNWTO (Aralık 2021) Tourism: From Crisis to Transformation UNWTO and the COVID-19 Crisis. eISBN: 978-92-844-2318-7 | ISBN: 978-92-844-2317-0.
- UNWTO (17.01.2023). Tourism Set to Return to Pre-Pandemic Levels in Some Regions in 2023. News Release
- Vanzetti, D. ve Peters, R. (2021). Covid-19 and Tourism an Update: Assessing The Economic Consequences. UNCTAD (United Nations Conference On Trade And Development) Report
- Varadzhakova, D., Naydenov, A., Naumov, N., Rahmanov, F., Godjayeva, E. ve Suleymanov. E. (2021). Travel intentions after COVID-19: A comparative assessment of tourist motivation and willingness to travel in Bulgaria and Azerbaijan. Социално-икономически анализи, книга 1/ (19),37-48.
- Yang, Y., Cao, M., Cheng, L., Zhai, K., Zhao, X. ve De Vos, J. (2021). Exploring the relationship between the COVID-19 pandemic and changes in travel behaviour: *A qualitative study. Transportation Research Interdisciplinary Perspectives. Volume 11*, September 2021, 100450, 1-13.
- Wachyuni, S. S. ve Kusumaningrum, D. A. 2020. The Effect of COVID-19 Pandemic: How are the Future Tourist Behavior? *Journal of Education, Society and Behavioural Science*. 33(4), 67-76.